

УДК 378.147:372.4

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНО-СТРАТЕГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

кандидат педагогічних наук, Оліяр М. П.

Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника, Україна, Івано-Франківськ

У статті розкрито підходи до організації процесу формування комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх учителів початкових класів. Мета статті – схарактеризувати основні форми навчання, методи, технології, що сприяють розвиткові комунікативних умінь студентів. Методологічну основу організації роботи з майбутніми вчителями становлять компетентнісний, комунікативно-діяльнісний, особистісно-прагматичний підходи. Результатом навчання студентів є позитивна мотивація комунікативно-стратегічної діяльності, комунікативно-стратегічні, рефлексивні та контрольньо-оцінні вміння. Стаття може бути корисна викладачам педагогічних навчальних закладів, аспірантам, магістрантам, студентам. Матеріали статті можуть бути використані в практиці професійної підготовки майбутніх педагогів.

Ключові слова: майбутній учитель початкових класів, комунікативно-стратегічна компетентність, форми організації навчального процесу, методи навчання, технології навчання.

кандидат педагогических наук, Олияр М. П. Организация процесса формирования коммуникативно-стратегической компетентности будущих учителей начальных классов / Прикарпатский национальный университет имени В. Стефаника, Украина, Ивано-Франковск

В статье раскрыты подходы к организации процесса формирования коммуникативно-стратегической компетентности будущих учителей начальных классов. Цель статьи – охарактеризовать основные формы обучения, методы, технологии, которые содействуют развитию коммуникативных умений студентов. Методологическую основу организации работы с будущими учителями составляют компетентностный, коммуникативно-деятельностный, личностно-прагматический подходы. Результатом обучения студентов является положительная мотивация коммуникативно-стратегической деятельности, коммуникативно-стратегические, рефлексивные, контрольньо-оценные умения. Статья может быть полезной преподавателям педагогических учебных заведений, аспирантам, магістрантам, студентам. Материалы статьи могут быть использованы в практике профессиональной подготовки будущих педагогов.

Ключевые слова: будущий учитель начальных классов, коммуникативно-стратегическая компетентность, коммуникативно-

форми організації учебного процесу, методи обучения, технології обучения.

PhD in Pedagogic, Oliyars M. P. The organization of process of formation of communicative and strategic competence of future primary school teachers / Precarpathian National University named after Vasyl Stefanyk, Ukraine, Ivano-Frankivsk

In the article the approaches to the organisation of process of formation of communicative and strategic competence of future primary school teachers. The article aims to describe the main forms of teaching, methods, technologies, contributing to the development of communicative skills of students. The methodological basis for the organization of the work with future teachers are competency-based, communicative and active, personal and pragmatic approach. The result of student learning is positive motivation communicative and strategic action, communicative-strategic, reflexive, and monitoring and evaluation skills. The article can be useful to teachers of educational institutions, graduate students, undergraduates, students. The article can be used in the practice of professional training of future teachers.

Key words: future elementary school teacher, communicative-strategic competence, forms of organization of educational process, teaching methods, learning technologies.

Вступ. У зв'язку з поглибленням та ускладненням зв'язків у сучасному глобалізованому світі на перший план виходить проблема міжособистісної комунікації, яка в професійній освіті реалізується через компетентнісний, комунікативно-діяльнісний та особистісно-прагматичний підходи до навчання майбутніх фахівців. За цих умов здійснення фахових завдань учителів початкових класів насамперед залежить від їхньої здатності ефективно взаємодіяти з оточенням, тобто від сформованості такої складової професійно-педагогічної культури, як комунікативна компетентність та її стратегічна (діяльнісна) складова.

Удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів пов'язане також з новими завданнями, які повинна вирішити початкова школа щодо підготовки учнів до життя і праці в новому інформаційному суспільстві, їхньої здатності до самовдосконалення і саморозвитку впродовж усього життя. Ці завдання неможливо здійснити без належного володіння комунікативними навичками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Учені ґрунтовно дослідили шляхи реалізації комунікативного підходу в навчанні мови (Н. Бабич, Т. Дрідзе, Г. Золотова, В. Капінос, І. Конфедерат, В. Мельничайко, Л. Паламар, М. Пентиліук, Г. Шелехова та ін.); основи комунікації у сфері професійної підготовки майбутніх педагогів (Г. Андреева, В. Казміренко, Г. Юркевич та ін.); проблеми педагогічного спілкування (А. Богуш, Н. Головань, І. Зимня, Я. Коломінський, О. Леонтьєв, Н. Кузьміна, та ін.). В останні десятиріччя з'явилися дослідження комунікативних стратегій і

тактик (О. Іссерс, В. Карасик, Ю. Романенко, Л. Скуратівський, Л. Фаришев та ін.).

Водночас поняття, зміст та структура комунікативно-стратегічної компетентності майбутнього вчителя початкової школи досі не були предметом дослідження вчених. Не розкрито також методику та організацію процесу формування комунікативно-стратегічних умінь студентів педагогічних навчальних закладів.

Формулювання мети статті та завдань. Метою статті є розкриття організаційних засад формування комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх учителів початкових класів.

Виклад основного матеріалу статті. Зміст комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх учителів початкових класів становить позитивна мотивація оволодіння студентами комунікативно-стратегічними, рефлексивними та контрольнo-оцінними вміннями. Ефективність процесу формування комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх педагогів залежить від методичного забезпечення, яке включає форми, методи, технології навчання. Метод у сучасній науковій інтерпретації - «упорядкована діяльність педагога й учнів, спрямована на досягнення поставленої мети навчання [5, с. 319]. Принциповими вимогами при виборі методів формування КСК майбутніх педагогів є їх результативність, створення позитивного психологічного середовища для активної взаємодії учасників навчального процесу, оптимальне поєднання.

Основою методики формування комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх педагогів є активні соціально спрямовані (інтерактивні) методи. Цю групу методів досліджували Є. Бондаревська, А. Мудрик, В. Петровський, Л. Пироженко, О. Пометун, Г. Селевко, Н. Щуркова, І. Якиманська та ін. Інтерактивне навчання трактується вченими як «колективне, групове вивчення матеріалу у співпраці, де учень і вчитель є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання, розуміють, що роблять; рефлексують з приводу того, про що дізналися, що знають і вміють» [3, с. 13], а також як «педагогічна взаємодія», «індивідуальна, групова і колективна взаємодія», «діалогічна взаємодія» [2; 6].

Доцільність використання інтерактивних методів і технологій полягає в тому, що: інтерактивне навчання дає можливість реалізувати новітні методологічні підходи, які лягли в основу дослідження комунікативної сфери майбутніх педагогів і активно впроваджуються в сучасному освітньому просторі; інтерактивне навчання має діалогічний (полілогічний) характер; максимально сприяє міжособистісній взаємодії між суб'єктами навчального процесу; сприяє активній суб'єктно-діяльній позиції майбутніх учителів; створює умови для активізації особистого досвіду комунікативної діяльності студентів; будується на принципах суб'єкт-суб'єктної взаємодії між викладачем і студентом.

Активні методи вчені поділяють на індивідуальні та групові. До групових методів учені відносять дискусійні (групова дискусія, круглий стіл, «мозкова атака»), ігрові (рольова, ділова, імітаційна гра), тренінги [1].

Особливо ефективними є групові дискусії, диспути, дебати, полеміки, в ході яких студенти шукають шляхи вирішення проблеми, публічно сперечаються, висловлюють різні точки погляди, мобілізують вміння розуміти один одного, пропонують нові ідеї, вчаться майстерності аргументації, доповнюють один одного, засвоюють техніки групової комунікації, колективно знаходять правильний спосіб розв'язання питання. При цьому відбувається формування творчого мислення студентів, комунікативної поведінки, розвиток їхніх інтелектуальних функцій, посилюється ефективність процесу формування комунікативно-стратегічної компетентності.

У формуванні комунікативно-стратегічних умінь майбутніх педагогів важливу роль відіграють ігрові технології. Гра значно полегшує процес набуття студентами комунікативних умінь, оскільки сприяє зняттю психологічного напруження, страху невдачі, розвиває мотивацію та пізнавальні можливості майбутніх учителів. У процесі гри студент має можливість приміряти на себе різні ролі, поставити себе на місце співрозмовника, краще зрозуміти його. Комунікативна ситуація, яка створюється під час гри, допомагає сформувати вміння швидко орієнтуватися в умовах спілкування, добирати адекватні мовні засоби, комунікативні стратегії і тактики, ставити запитання та відповідати на них тощо. Гра є результативною, якщо включає рефлексію у вигляді аналізу, обговорення, формулювання пропозицій і рекомендацій.

Одним з важливих методичних завдань викладача є використання такого інтерактивного методу, як ситуативне моделювання, що передбачає створення комунікативних ситуацій, у яких студенти навчаються комунікації в умовах інтенсивної взаємодії, одночасно долаючи проблеми, які виникають в соціальних групах, а саме: психологічний тиск членів групи, групове мислення, домінування неформальних лідерів тощо. Важливим завданням методу ситуативного моделювання є формування у студентів умінь імпровізації в процесі конструктивного діалогу, стимулювання творчого мислення.

Ефективним є метод розв'язання конкретних комунікативних ситуацій, запропонованих викладачем чи змодельованих студентами. При цьому використовуються такі методичні прийоми, як аналіз ситуації, дискусія на її основі, програвання, інсценування ситуації тощо.

З метою формування мотиваційно-ціннісної сфери майбутніх педагогів необхідно застосовувати спеціальні методи та прийоми, серед яких створення ситуацій новизни, емоційного вибуху, емоційно-морального стимулювання, заохочення, які посилюють бажання студента досягти успіху.

Провідною в процесі засвоєння студентами теоретичних засад

комунікативно-стратегічної компетентності є когнітивно-гіпертекстова технологія, у межах якої використовуються різноманітні методи та прийоми навчання. Мета технології - засвоєння системи теоретичних знань студентів шляхом активізації їхньої самостійної навчально-пізнавальної діяльності на основі спеціально розроблених дидактичних гіпертекстових матеріалів. Завдання технології: 1) цілеспрямований добір гіпертекстового матеріалу; 2) розвиток мотивації формування професійно-педагогічної компетентності майбутніх учителів; 3) засвоєння поняттєвої основи компетентнісного навчання; 4) удосконалення умінь і навичок навчально-пізнавальної культури студентів; 5) підвищення рівня їхньої самостійності та творчості.

Гіпертекстовими матеріалами (взаємопов'язані дидактичні матеріали, на основі яких здійснюється розвиток і формування різноспрямованих мотивів, пізнавальних здатностей, знань, умінь, навичок, особистісних якостей тощо) слугували: розробки текстів лекцій, плани практичних занять, завдання для самостійної роботи студентів, проблемні завдання, трансдисциплінарні навчальні завдання, тести, тематика дослідницьких завдань для навчально-ознайомлювальної практики тощо.

Для опрацювання теоретичних питань під час підготовки до лекційного заняття наскрізна когнітивно-гіпертекстова може бути доповнена технологією розвитку критичного мислення студентів. Мета технології – навчити майбутніх учителів критично осмислювати отриману інформацію, використовувати її для реалізації власних цілей.

Завдання технології: 1. Формування вміння користуватися текстом, логічно осмислювати його, набувати навичок текстового аналізу. 2. Формування власних поглядів студентів щодо наукових фактів і явищ. 3. Навчання відкрито спілкуватися, вільно, спокійно, впевнено вести дискусію, аргументувати свою думку. 4. Оволодіння вмінням приймати виважені рішення. 5. Формування вміння самостійно оволодівати знаннями.

У процесі практики створювалися оптимальні умови для професійної адаптації студентів, розвитку в них умінь комунікативної взаємодії з молодшими школярами. Провідною в цей період виступила технологія навчання як дослідження. Мета дослідницької технології - набуття студентами досвіду дослідницької діяльності.

Завдання технології: 1. Застосування методів дослідження під час ознайомлення студентів з явищами, процесами, фактами педагогічної дійсності.

2. Формування дослідницьких умінь та навичок майбутніх учителів. 3. Прищеплення студентам інтересу до навчальних і наукових досліджень. 4. Розвиток творчих здібностей майбутніх педагогів на основі набуття дослідницького досвіду. 5. Здійснення дослідницького підходу в розкритті змісту навчальних дисциплін, встановленні трансдисциплінарних та міжпредметних зв'язків, виборі доцільної методики організації навчальної діяльності студентів [4, с. 134-135].

Основними методами дослідницької технології на цьому етапі роботи зі студентами були: метод спостереження, що давав можливість глибшого пізнання закономірностей, принципів, змісту і способів організації комунікативної взаємодії педагога початкової школи з учнями; індуктивний, дедуктивний методи. Використовувались прийоми аналогії, порівняння, зіставлення, систематизації, узагальнення, встановлення причиново-наслідкових зв'язків.

Форма організації навчання трактується як зовнішнє вираження узгодженої діяльності вчителя й учнів, що здійснюється в установленому порядку і в певному режимі. Як засвідчує наш багаторічний досвід роботи зі студентами, найбільш оптимальним є поєднання фронтальних форм з груповими та індивідуальними при максимально можливому використанні двох останніх. Цілком очевидно, що без використання фронтальної форми роботи, що, як правило, стосується лекційних занять, навчальний процес у ВНЗ обійтися не може. Ця форма за умови її інноваційного оновлення, творчого підходу викладачів є результативною в плані надання студентам необхідного мінімуму навчальної інформації, демонстрації викладачем способів побудови та використання комунікативних стратегій і тактик, однак вона малоефективна щодо формування комунікативно-стратегічних умінь і навичок майбутніх педагогів. Невід'ємною складовою цієї форми навчання є класичні словесні (розповідь, пояснення, бесіда, робота з конспектом, книгою, навчальна дискусія тощо) та наочні (ілюстрація, демонстрація) методи, представлені як способом безпосереднього контакту з аудиторією, так і в текстово-графічному вигляді, а також в аудіо-, теле- та мультимедіасередовищі, що надає безмежні можливості для вдосконалення традиційного методичного забезпечення.

Індивідуальна форма навчання максимально відповідає особистісно зорієнтованому підходові в професійній підготовці майбутніх педагогів і передбачає міжособистісну комунікацію (безпосередню чи дистанційну) викладача зі студентом, а також самостійну роботу студента під керівництвом викладача. Ця форма дає можливість всебічно врахувати індивідуальні особливості та здібності студента, надати йому свободу вибору щодо змісту начальних завдань, способів та часу їх виконання, забезпечити можливості для творчості, що сприяє оптимальному розвитку комунікативних якостей майбутнього фахівця.

Однак у вітчизняній системі професійної освіти індивідуальні форми роботи зі студентами залишаються декларативними, оскільки не передбачаються в навчальному навантаженні, а отже, є справою особистої ініціативи і відповідальності викладача. Незважаючи на це, цілком очевидна необхідність кардинально змінити співвідношення між формами навчання в бік збільшення частки індивідуальної роботи зі студентами за рахунок оптимізації змісту фахових дисциплін, усунення дублювання зі шкільними предметами і, таким чином, максимального вивільнення навчального часу для організації та контролю цієї форми роботи. Методами

організації індивідуальної роботи можуть бути індивідуальні науково-дослідні завдання, навчальне проектування, справи, виконання творчих робіт, індивідуальне тестування, критичний аналіз письмових текстів, рефлексія власної комунікативної діяльності, зафіксованої у вигляді аудіо-чи відеозаписів, тощо. Однак найбільш продуктивною в плані формування комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх учителів початкових класів є групова (кооперативна) форма, тобто модель організації навчальної діяльності, що передбачає навчання майбутніх педагогів, об'єднаних спільною навчальною метою, у малих групах. Ця форма легко поєднується з традиційними формами та методами і дає змогу організувати нове у порівнянні з традиційним навчально-виховне середовище, яке характеризується розширеними соціальними контактами студентів між собою та з викладачами, сприятливим психологічним кліматом, збагаченням контексту спілкування, його відкритістю та неформальним характером, зміною суб'єкт-об'єктних ролей студента і викладача на суб'єкт-суб'єктні. Саме ці форми навчання слугували основою для проектування нами методики та технологій формування комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх педагогів. Оптимальною, на нашу думку, є комунікація в малих групах зі стабільним або змінним складом, які включають 3-7 осіб. У таких малих групах створюються оптимальні умови для взаємодії студентів, їх спілкування, соціалізації, саморозвитку, рефлексії.

Суттєвою перевагою групових форм навчання є можливість застосування комплексних методик формування комунікативно-стратегічної компетентності студентів, а саме: проектного, пояснювально-ілюстративного методів, рольових ігор, кейс-методу (розвиток комунікативних умінь на основі практичних ситуацій), різноманітних інтерактивних методів і технологій (мозковий штурм, диспут, дискусія, евристична бесіда, опрацювання дискусійних питань, відеоконференція, метод тренінгу тощо), проблемного, кооперативного навчання (кооперуються різні завдання, знання, погляди, соціальні ролі), навчання у співробітництві (спільні завдання, ролі, знання), колективно-групового навчання.

Висновки. Отже, проблема формування комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх учителів початкових класів є актуальною та значущою на сучасному етапі розвитку професійної педагогічної освіти, однак недостатньо дослідженою як у теоретичному, так і в практичному плані.

Успішне її розв'язання може бути забезпечене комплексом форм, методів, прийомів, технологій, що надають можливість для активної участі студентів у комунікативно-стратегічній діяльності, накопичення досвіду розв'язання комунікативних завдань різного характеру.

Перспективним є розроблення нових сучасних технологій формування комунікативної сфери майбутніх педагогів.

Література:

1. Быков А. К. *Методы активного социально-психологического обучения* / А. К. Быков. – М.: ТЦ "Сфера", 2005. – 160 с. – (Учебное пособие). – Терминологический словарь: с. 153-160.
2. Горошкіна О. Особливості використання інтерактивних методів на уроках української мови О. Горошкіна // *Українська мова і література в школі*. – 2013. - № 3. – С.7-10.
3. *Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід [метод. посіб.]* / автори-уклад. О. І. Пометун, Л. В. Пироженко. – К.: А.П.Н. – 136 с.
4. *Освітні технології. Навчально-методичний посібник* / За заг. редакцією О. М. Пехоти. – К.: «А.С.К.», 2001. – 256 с.
5. Подласый И. П. *Педагогика* / И. П. Подласый. – М.: Просвещение, 1996. – 432 с.
6. Селевко Г. К. *Энциклопедия образовательных технологий: в 2-х т.* / Г. К. Селевко. – М.: НИИ школьных технологий, 2006. – Т. 1. – 71 с. – (Серия "Энциклопедия образовательных технологий").

References:

1. Byikov, A. K. *Metodyi aktivnogo sotsialno-psihologicheskogo obucheniya* / A. K. Byikov. – М.: TTs "Sfera", 2005. – 160 s.
2. Horoshkina O. *Osoblyvosti vykorystannya interaktyvnykh metodiv na urokakh ukrayins'koyi movy* O.Horoshkina // *Ukrayins'ka mova i literatura v shkoli*. – 2013. - № 3. – S.7-10.
3. *Interaktyvni tekhnolohiyi navchannya: teoriya, praktyka, dosvid [metod. posib.]* / avtory-uklad. O. I. Pometun, L. V. Pyrozhenko. – К.: A.P.N. – 136 s.
4. *Osvitni tekhnolohiyi. Navchal'no-metodychnyy posibnyk* / Za zah. redaktsiyeyu O. M. Pyekhoty. – К.: «A.S.K.», 2001. – 256 s.
5. Podlasyiy I. P. *Pedagogika* / I. P. Podlasyiy. – М.: Prosveschenie, 1996. – 432 s.
6. Selevko G. K. *Entsiklopediya obrazovatelnyih tehnologiy: v 2-h t.* / G. K. Selevko. – М.: NII shkolnyih tehnologiy, 2006. – Т. 1. – 71 с. – (Seriya "Entsiklopediya obrazovatelnyih tehnologiy").